

מינכן

(גרמנית: München; אנגלית: Munich). בירת מדינת בווריה שבגרמניה. יהודים התגוררו במ' מתחילת המאה ה-13, ב-1942 גורשו יהודים מכול ערי בווריה ובכללם מ'. בתחילת המאה ה-18 ניתנה זכות ישיבה במ' לכמה יהודי-חצר. ב-1815 נוסדה באופן רשמי קהילה, וב-1829 נחנך בית-כנסת. מספר היהודים גדל מ-592 ב-1824 לשיא של 11,083 (1.9% מתושבי העיר) ב-1910. ב-1933 היו בעיר 9,005 יהודים (1.2% מאוכלוסייתה). יהודי מ' מילאו תפקידים בולטים בכלכלה, בחברה ובתרבות העיר והמדינה. ב-1887 נחנך בית-כנסת גדול ומפואר, ולידו היו בתי קהילה ותפילה של עדות אורתודוקסיות וחדרי תפילה של חסידים וחרדים שונים ממזרח אירופה. ב-1932 כיהנו במ' ארבעה רבנים בשני בתי-כנסת בנויים וחמישה חדרי תפילה. מספר הארגונים היהודיים היה 68: ארגוני דת, סעד, חינוך, תרבות, ספורט וארגונים מפלגתיים לרוב, ומ' היתה מושבם של ארגונים ארציים רבים, ובה יצא לאור שבועון ציוני ובטאון ארגון קהילות בווריה.

לקראת סיום מלחמת-העולם הראשונה גדל מספר האירועים האנטישמיים. בנובמבר 1918-פברואר 1919 שלטה בבווריה הממשלה המהפכנית ה'סובייטית' בראשותו של קורט אייזנר, ובה היו חברים עוד יהודים ידועי שם, ובעקבות זאת פרץ נחשול אנטישמי ותכפו פגיעות ביהודים, במיוחד ביהודי המזרח. ב-23 באפריל 1920 הורה ראש ממשלת בווריה פון קאר לגרשם, ורק בעמל רב ניצלו מגירוש. ב-1922 קמה במ' המפלגה הנאצית. בינואר 1923 הוציא פון קאר צווי גירוש נגד 180 משפחות יהודים מארצות מזרח אירופה. יוליוס שטריכר ניהל תעמולת שטנה ברחובות, ובעת ה'פוטש' הנאצי בנובמבר 1923 תפסו אנשי ס"א יהודים רבים במרתף במיפקדתם כבני ערובה. במ', 'בירת התנועה' יצא לאור בטאון המפלגה הנאצית 'פלקישר ביאובכטר' (Völkischer Beobachter) ומ-1930 היו בה מטה המפלגה, ('הבית החום'), והמטות הארציים של הס"א והס"ס, ואולם, בעיר הקתולית בעלת המסורת המלוכנית-השמרנית נתערערו חיי היהודים רק לאחר הקמת השלטון הנאצי בבווריה במרס 1933.

ב-12 במאי 1933 ערכה המשטרה חיפוש אחרי 'חומר עויין את המדינה' במשרדי כול הארגונים היהודיים בעיר, רכושם של כ-50 מהם הוחרם ורק לאחר מחאות חריפות לברלין הוחזר חלק מהרכוש. אנשי ס"א וס"ס, חברי 'נוער היטלר' (היטלריוגנד) ועובדי דר שטירמר תקפו עסקים יהודים, היכו ופצעו יהודים. גבר הלחץ על יהודים לחסל את עסקיהם: ב'שטירמר' פורסמו שמות ותמונות של לקוחותיהם, והעירייה פעלה לדחיקת רגלי היהודים, ובמרס 1937 הורתה לבעלי חנויות להצטייד בשלט 'חנות ארית', מתוך עקיפת החוק שאסר עד אז את ציונם של בתי עסק יהודיים. בגבור הלחץ והנגישות פעלה הקהילה לאפשר ליהודי

מ' להתקיים ולקיים בית-חולים ושירותים סוציאליים, בתי-ספר יסודיים, תיכונים ומקצועיים, תזמורת ותיאטרון, מועדונים, מוסד להשכלת מבוגרים ועוד.

מ-1 במרס 1933 עד 16 במאי 1938 מתו במ' 803 יהודים ונולדו 118 בלבד, ו-3,574 עזבו את מ': 3,130 היגרו לחוץ-לארץ, 701 מהם עלו לארץ-ישראל. בימי ה'אריזציה' הרשמית, מפברואר עד אוקטובר 1938, קטן מספר הסוחרים ובעלי-המלאכה היהודים מ-1,690 ל-660. בראשית יוני 1938 מצא היטלר פגם בקרבתו של בית-הכנסת הגדול ל'בית האמנות הגרמני', וציווה להורסו לפני 'יום האמנות הגרמנית' שחל ב-8 ביולי. הודעה על כך נמסרה לראשי הקהילה ב-8 ביוני, יום לפני התחלת עבודות ההריסה. בשעות הלילה, הוציאו רבים מבני הקהילה את ספרי-התורה ותשמישי הקדושה. העירייה שילמה לקהילת מ' 100,000 מרקים בעד בניין בית-הכנסת ובניין בית-הקהילה הסמוך – כשביעית מערכם.

ב'ליל הבדולח' נשרפו בית-הכנסת של האורתודוקסים 'אוהל יעקב' על כליו וספרי-התורה ותשמישי הקדושה שבו, וכן בית-המדרש והספרייה. כ-1,000 גברים נעצרו והועברו לדכאו, ובניהם רב הקהילה ד"ר ליאו ברולד ובו התעללו. מספר רב מאוד של מוסדות, עסקים ובתים פרטים נפגעו. למחרת הפרעות הגבירה העירייה את ה'אריזציה' של נכסים יהודיים ובתי עסק, בתים פרטיים ודירות. עד סתיו 1941 הוחרמו כ-1,500 דירות של יהודים, והיהודים שנשלו ממגוריהם אולצו להקים בעבודת כפייה מחנה מגורים במילברטסהאוזן (Milbertshausen), ליד מ'. במחנה התגוררו עד 1,376 נפש, והוא היה מעין תחנת איסוף ומעבר של יהודים למחנות השמדה. ב-20 בנובמבר 1941 נשלחו 980 יהודים לריגה וב-3 באפריל 1942 נשלחו 343 לפיאסקי (Piaski). לפני חיסול המחנה בקיץ 1942 הועברו היהודים הנותרים למנזר ברג-אם-ליים (Berg Am Leim) ובו שוכנו כ-300 מיהודי מ' האחרונים. במרס 1943 שולחו 113 מהם לאושוויץ וכ-40 היהודים האחרונים הועברו לבית הקהילה במ' (שנחרב בהפצצה באוקטובר 1944). בחודשים מאי-אוגוסט 1942 נשלחו 1,200 יהודים ממ' לטרזיינשטט, ב-24 משלוחים בני 50 כול אחד, וכ-135 נשלחו בספטמבר; אותה עת גדל מספר המתאבדים. בין יוני 1943 לדצמבר 1944 נשלחו לשם עוד 105, ובפברואר 1945 עוד 97 יהודים, בני-תערובת והנשואים בנישואי תערובת.

בסך הכול גורשו ממ' 2,991 יהודים, מהם 436 להשמדה ו-1,555 לטרזיינשטט. 297 מן המגורשים לטרזיינשטט שבו אחרי המלחמה, והשאר הושמדו כמעט כולם.

אחרי המלחמה היתה מ' מרכז לפעילויות של שליחי הסוכנות היהודית במחנות 'שארית הפלטה', ה'בריחה' ו'עליה ב'. אחרי קום מדינת ישראל הצטמצמו פעילויות אלה ובמ' נותרה קהילה יהודית מן הגדולות בגרמניה המערבית, אך יהודי מ' המקוריים הם מיעוט מבוטל בה.